

Хавронюк Микола Іванович,
професор кафедри кримінального
та кримінального процесуального права
Національного університету «Києво-
Могилянська академія», доктор юридичних
наук, професор

ДОСТАТНІСТЬ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ САНКЦІЙ ЗА КОРУПЦІЙНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Конвенція ООН проти корупції (статті 30 і 44) та Кримінальна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією (ст. 19) питання караності корупційних кримінальних правопорушень регламентують загалом в обтічній формі. Вони закріплюють зобов'язання держав, згідно з якими санкції повинні:

– бути пропорційними, тобто адекватними тяжкості кримінального правопорушення, ефективними і стримуючими, та включати позбавлення волі;

– забезпечувати можливу видачу особу, яка вчинила корупційне кримінальне правопорушення, передбачений відповідною конвенцією, у т.ч. враховуючи мінімальний строк покарання, необхідний для видачі (для України цей строк становить один рік позбавлення волі – ч. 1 ст. 573 Кримінального процесуального кодексу України);

– передбачати позбавлення права обіймати державну посаду та посаду на будь-якому підприємстві, яке цілком або частково перебуває у власності держави.

При цьому конвенції не визначають, які покарання застосовувати за відповідні корупційні кримінальні правопорушення і яким має бути їх строк (розмір). Ці питання належать виключно до сфери національного правового регулювання.

Зазначені конвенційні вимоги щодо адекватності (пропорційності) санкцій за корупційні кримінальні правопорушення реалізовано в Кримінальному кодексі України (далі – КК) суперечливо – санкції не в усіх випадках враховують ступінь тяжкості цих правопорушень, тобто не є пропорційними.

Ідеться, наприклад, про таке:

– пропозиція чи обіцянка службовій особі юридичної особи приватного права надати їй або третій особі неправомірну вигоду, надання такої вигоди або прохання її надати за вчинення зазначеною службовою особою дій чи її бездіяльність з використанням наданих їй повноважень в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає таку вигоду, або в інтересах третьої особи, – якщо ці дії вчинені організованою групою (ч. 2 ст. 368-3 КК), караються позбавленням волі лише до 4 років. Те саме – у ч. 2 ст. 368-4 КК. Проте, в інших випадках вчинення схожого корупційного кримінального правопорушення організованою групою визнається тяжким злочином і карається позбавленням волі на строк від 5 до 10 років (ч. 4 ст. 369 КК);

– абсолютно однакові за ступенем тяжкості діяння караються по-різному. Так, санкції, передбачені частинами 1 і 2 ст. 368-3 і частинами 1 і 2 ст. 368-4, є ідентичними. Санкції ж, передбачені частинами 3 і 4 ст. 368-4 і частинами 3 і 4 ст. 368-4, суттєво відрізняються (відповідно: позбавлення волі до 3 років і від 2 до 5 років; від 3 до 7 років і від 4 до 8 років), – хоча за усіма об'єктивними ознаками і ознаками суб'єктивної сторони відповідні кримінальні правопорушення є однаковими, а відмінність їх суб'єктів несуттєва.

Розміри встановлених у санкціях штрафів, громадських робіт, виправних робіт, арешту, обмеження волі, позбавлення волі не збалансовані, не узгоджені між собою. Про це свідчать, зокрема, такі приклади:

– у ч. 3 ст. 368-4 суд має обирати між обмеженням волі на строк від 2 до 5 років і позбавленням волі на строк від 2 до 5 років, а у ч. 1 ст. 369-2 КК – між обмеженням волі на строк від 2 до 5 років і позбавленням волі на строк до 2 років;

– у ч. 2 ст. 354 громадські роботи розміром від 100 до 200 годин є покаранням, рівнозначним позбавленню волі на строк до 3 років, а в ч. 3 цієї ж статті – позбавленню волі на строк до 2 років.

Щоби виправити цю ваду КК, необхідно уніфікувати всі санкції у такий спосіб, коли конкретні розміри кожного виду основного покарання відповідатимуть конкретним розмірам відповідних інших видів основних покарань. Наприклад, якщо за певне кримінальне правопорушення покарання у виді позбавлення волі:

– не передбачене – то штраф може призначатися в розмірі не більше 500 нмдг;

– передбачене на строк до 2 років – то його альтернативою може бути штраф розміром від 500 до 1000 нмдг;

– передбачене на строк від 2 до 5 років – то штраф розміром від 1000 до 2000 нмдг.

Такий же підхід має бути і до встановлення співвідношення інших видів покарань.

Стаття 29 Конвенції ООН проти корупції містить рамкове зобов'язання держав-учасниць щодо строків давності для злочинів, передбачених Конвенцією. До певної міри його конкретизують рекомендації Антикорупційної мережі: «Збільшити строк давності притягнення до відповідальності для всіх корупційних злочинів принаймні до п'яти років та передбачити зупинку відліку строку давності на період часу, коли посадова особа захищена імунітетом від кримінального переслідування».

Чинний КК не відповідає обом зазначеним рекомендаціям Антикорупційної мережі [1, с. 57]. Стаття 49 КК, яка регулює питання строків давності притягнення до кримінальної відповідальності, не містить застереження щодо імунітетів, а строки давності за корупційні кримінальні правопорушення становлять менше 5 років, а саме три роки – у разі вчинення кримінального проступку, за який передбачено

покарання у виді обмеження волі, чи у разі вчинення нетяжкого злочину, за який передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк не більше двох років (наприклад, частини 1 і 3 ст. 354, ч. 1 ст. 364-1, ч. 1 ст. 365-2, ч. 1 ст. 368-3, ч. 1 ст. 368-4, ч. 1 ст. 369-2).

Ще більше ускладнюють проблему положення Загальної частини КК, які не дозволяють призначати окремі види покарання для тих чи інших категорій засуджених. Наприклад:

– вагітним жінкам та жінкам, які мають дітей віком до семи років, за кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 364 КК, основне покарання може бути призначене виключно у виді позбавлення волі;

– до вагітних жінок і жінок, що мають дітей віком до 14 років, до осіб, що досягли пенсійного віку, до осіб з інвалідністю I та II групи за кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 365-2 КК, взагалі не може бути застосоване жодне основне покарання.

Подібні обмеження судової дискреції тягнуть для відповідних категорій засуджених абсолютно різні наслідки. У першому прикладі ці засуджені опиняються в менш сприятливому становищі, ніж інші. У другому прикладі неможливість призначення особі основного покарання розглядається судовою практикою як підстава для звільнення особи від покарання (див. абз. 7 п. 8 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику призначення судами кримінального покарання»).

В окремих випадках проблема непропорційності санкцій ускладнюється відвертими помилками законодавця:

1) відповідно до ч. 2 ст. 59 КК конфіскація майна встановлюється за тяжкі та особливо тяжкі корисливі злочини, а також за злочини проти основ національної безпеки України та громадської безпеки незалежно від ступеня їхньої тяжкості, і може бути призначена лише у випадках, спеціально передбачених в Особливій частині КК. Корисливість як ознака складу кримінального правопорушення в правовій системі України традиційно розуміється як бажання одержати матеріальні блага для себе або інших осіб (заволодіти грошима, майном тощо), одержати чи зберегти певні майнові права, уникнути матеріальних витрат чи обов'язків (одержати спадщину, позбавитися боргу тощо) або досягти іншої матеріальної вигоди (див. абз. 1 п. 10 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи»). Хоча неправомірна вигода не завжди може мати майновий характер, санкції частин 3, 4 ст. 368, ч. 4 ст. 368-3, ч. 4 ст. 368-4 КК вказують на конфіскацію майна як на обов'язковий вид додаткового покарання.

Така неузгодженість (суперечність) між ч. 2 ст. 59 КК та зазначеними санкціями має бути усунута:

2) з набранням чинності Законом №629-VIII від 16 липня 2015 р. покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю за кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 365-2 КК (а так само за кримінальні

правопорушення, передбачені ч. 4 ст. 220-1 і ст. 220-2), встановлене на строк до десяти років – це набагато більше, ніж таке покарання може бути призначене відповідно до ст. 55 КК. При такій колізії між положеннями Загальної та Особливої частини КК пріоритет слід надавати нормі, закріпленій у статті Загальної частини. Але загалом ці помилки в законі треба виправити.

Усупереч вимогам ст. 30 Конвенції ООН проти корупції у багатьох випадках КК не передбачає щодо осіб, засуджених за корупційні злочини, можливості позбавлення права обіймати державну посаду та посаду на будь-якому підприємстві, яке цілком або частково перебуває у власності держави, тощо.

Йдеться, зокрема, про санкції, де таке покарання: передбачене не як обов'язкове, а як можливе додаткове покарання, яке призначається на розсуд суду (ч. 1 ст. 210); взагалі не передбачене (ч. 2 ст. 262, ч. 3 ст. 308, частини 1 і 2 ст. 357, частини 2 і 3 ст. 410 КК). Виходячи із зазначеного, ч. 2 ст. 55 КК слід викласти в такій редакції:

«Позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю як додаткове покарання призначається судом, незалежно від того, чи передбачене воно в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини цього Кодексу, коли з урахуванням характеру кримінального правопорушення, вчиненого за посадою або у зв'язку із професійним заняттям певною діяльністю, зокрема пов'язаною із виконанням функції представника влади чи місцевого самоврядування, організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, а також інших обставин справи суд визнає за неможливе збереження за засудженим права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю».

Ще одна проблема – конфіскаційний режим. Деякі статті КК, якими встановлена відповідальність за корупційні кримінальні правопорушення, не передбачають можливості ані конфіскації майна, ані спеціальної конфіскації. Так, не може бути застосована:

– конфіскація майна – за тяжкі та особливо тяжкі корисливі злочини, передбачені частинами 3 і 4 ст. 191, частинами 1 і 2 ст. 262, ч. 2 ст. 312, ч. 2 ст. 313, ч. 2 ст. 364, ч. 2 ст. 368, частинами 1–4 ст. 410 КК, – оскільки відповідними санкціями вона не передбачена;

– спеціальна конфіскація – за кримінальні правопорушення, визначені у частинах 1 і 3 ст. 357, ч. 1 ст. 388 КК, – оскільки за них не передбачено основне покарання ні у виді штрафу понад 3000 нмдг, ні у виді позбавлення волі.

З іншого боку, необгрунтованим є встановлення конфіскації майна в санкціях частин 2, 3 і 4 ст. 369 КК з огляду на те, що цими нормами передбачена відповідальність за злочини, які не є корисливими.

Таким чином, відповідаючи на запитання, винесене у заголовок статті, слід сказати, що санкції за корупційні правопорушення хоча у більшості випадків є достатніми і навіть суворими, переважно не є ефективними.

Список використаних джерел

1. Законодательный справочник по выполнению Конвенции ООН, пп. 105–106, 386–388; Антикоррупционные реформы в Украине. 3-ий раунд мониторинга в рамках Стамбульского плана действий по борьбе с коррупцией. – OECD, 2015.

Чабанюк Вадим Дмитрович,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПОЛІТИКО-ПРАВОВЕ РІШЕННЯ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР

Як відомо, сьогодні триває російська агресія проти України, яка актуалізувала проблему порушення прав людини, пов'язану з утриманням на території Російської Федерації (РФ) або на тимчасово окупованій території України заручників, полонених, політичних в'язнів, а також – з притягненням їх до кримінальної відповідальності та засудженням.

Для вирішення вказаної проблеми народні депутати України М.О. Стефанчук та І.Р. Калаур підготували та подали на розгляд парламенту проєкт Закону України «Про внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу України» (№ 5672 від 18.06.2021). Метою законопроекту «є забезпечення своєчасного й ефективного захисту прав людини – прискореного вирішення питань, пов'язаних з агресією Російської Федерації проти України (щодо повернення на Батьківщину осіб, які утримуються чи притягуються до кримінальної відповідальності або засуджені на території держави-агресора; повернення таких осіб з тимчасово окупованої території України), та надання Президентові України можливості ухвалювати політико-правове рішення як винятковий кримінально-правовий захід. Також метою проекту закону є вирішення питання щодо звільнення від кримінальної відповідальності осіб, які вчинили тяжкі чи особливо тяжкі злочини на тимчасово окупованій території України, у зв'язку із закінченням строків давності» [1].

Розглянемо, що саме запропоновано в проєкті: «внесення змін до Кримінального кодексу України, а саме: доповнити статтю 49 частиною шостою: «6. Давність не застосовується у разі вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину на тимчасово окупованій території України»; доповнити Загальну частину КК України розділом XV-1 «Політико-правове рішення», що передбачатиме статтю 108-1 з аналогічною назвою – «політико-правове рішення» [1].

Сьогодні, як показує аналіз вже проведених обмінів наших громадян, практикується обмін зазначених осіб на правопорушників, яких відповідно до КК України: 1) звільнено від кримінальної